

ЦІЛІ ТА ЦІННОСТІ СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ВИКЛИКИ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ В УМОВАХ ОНЛАЙН НАВЧАННЯ

Ірина Маслікова, доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри етики, естетики та культурології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0001-9463-5223>
e-mail: i.i.maslikova@gmail.com

Отримано: 14.12.2020

Ухвалено до друку: 22.02.2021

Опубліковано: 26.02.2021

Маслікова І. (2021). Цілі та цінності сучасного університету: виклики академічної доброчесності в умовах онлайн навчання. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія*, 1(4), 24-41. <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2021/4-3/12>

Анотація

В роботі представлені результати дослідження моральних проблем онлайн навчання в системі вищої освіти. Визначено позитивні та негативні тенденції розвитку сучасних університетів. Мета сучасного університету пов'язується не лише із збереженням, продукуванням та розповсюдженням знання, але й вихованням самостійних, критично мислячих та відповідальних громадян. Академічна свобода та академічна доброчесність визначаються як базові цінності сучасної вищої освіти. Представлені результати опитування студентів і викладачів Київського національного університету імені Тараса Шевченка щодо певних питань академічної доброчесності (2020-2021 р.) виявили асиметрію між викладачами та студентами в ставленні до порушення академічної доброчесності та недостатній рівень обізнаності в питаннях етики. Шляхи вирішення моральних проблем освітнього процесу та онлайн навчання пов'язуються не лише із технічними та інституційними рішеннями щодо імплементації політик академічної доброчесності, але й з підвищенням рівня етичної обізнаності всіх учасників освітнього процесу та гуманітарного складника в навчанні. Стверджується, що саме філософія і етика здатні розвивати критичне мислення та формувати моральну свідомість, відчуття особистої відповідальності за вчинки студентів.

Ключові слова: академічна доброчесність; сучасний університет; цінності; свобода; відповідальність; етика; гуманітарні науки.

Вступ

В останні десятиліття, коли в багатьох країнах світу відбуваються тенденційні процеси комерціалізації вищої освіти, а плата за навчання в університетах стала демонструвати тенденцію до збільшення своєї вартості, почалися активні дискусії щодо призначення університетів. І в цих дискусіях доволі часто університети критикують за культивування непотрібних досліджень, зарозумілість, відірваність від практики, даремне використання бюджетних коштів. Ситуація ускладнюється тим, що пандемія COVID-19 призвела до трансформацій освітнього процесу, до впровадження нових форм змішаного та дистанційного навчання, використання нових цифрових інструментів. Такі зміни, з одного боку, університети продемонстрували відкритість до нових перспектив, креативність та ентузіазм учасників освітньої діяльності. Проте, з іншого боку, нова реальність засвідчила і негативні ефекти нових освітніх практик – зниження якості навчання, загострення моральних проблем, пов'язаних із використанням онлайн інструментів навчання, що призводить до різних форм академічного шахрайства, неповаги до учасників освітнього процесу, втрати довіри. Тому й виникає потреба в

поясненні цілей та призначення університетів як освітніх соціокультурних інститутів, покликаних забезпечувати спільне благо для всіх громадян.

Аналіз дискусій, в яких розглядається широкий соціокультурний та економічний контекст функціонування сучасного університету, дозволить не лише визначити його мету та основні базові цінності, але й з'ясувати основні проблеми, які заважають їм бути реалізованими повною мірою. Розгляд моральних проблем онлайн навчання, які пов'язані із академічною доброчесністю, зумовлений не лише тим, що вияви академічного шахрайства підривають ціннісний фундамент вищої освіти та нівелюють її мету, але й тим, що вимога академічної доброчесності в Україні закріплюється на законодавчому рівні. Проте академічна спільнота ще не усвідомлює повною мірою те, в який спосіб норми академічної доброчесності мають бути імплементаваними в освітні та наукові практики, як повинні інституціалізуватися на рівні ЗВО.

Питання академічної доброчесності розглядається крізь призму дослідження результатів опитування учасників освітнього процесу Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Опитування викладачів та студентів відбувалося під час онлайн навчання в грудні 2020 р. - січні 2021 р. та було пов'язане із участю команди нашого університету в проєкті AcademIQ «Ініціатива академічної доброчесності та якості освіти», який упроваджується Американськими Радами з міжнародної освіти за сприяння Посольства США в Україні, МОН України та НАЗЯВО. Метою проєкту Academic IQ є розвиток університетських спільнот задля відповідального запровадження норм академічної доброчесності та посилення спроможності системи вищої освіти в Україні. Проведене опитування є одним із етапів комплексного завдання вдосконалення якості освіти, оскільки дозволяє зафіксувати певні досягнення українських ЗВО та певні больові точки нашого університету в аспекті академічної доброчесності.

В такий спосіб, комплексне дослідження моральних проблем онлайн навчання в системі вищої освіти буде відбуватися в широкому філософсько-етичному контексті і передбачає послідовний розгляд наступних питань: а) з'ясування небезпек загальних процесів комерціалізації сучасних університетів, які несуть загрози для реалізації основної мети і призначення вищої освіти; б) артикуляція базових цінностей системи вищої освіти; в) визначення основних чинників, що впливають на порушення академічної доброчесності; г) аналіз та інтерпретація анкет студентів і викладачів, в яких виявляється їх ставлення до академічної недоброчесності та пояснення причин асиметрії у такому ставленні та діях; д) окреслення шляхів вирішення моральних проблем освітнього процесу та онлайн навчання зокрема; є) обґрунтування значущості гуманітарних дисциплін, філософії та етики зокрема в процесах імплементації норм академічної доброчесності.

Джерела

Першим кроком дослідження був аналіз сучасних дискусій, які розгортаються в широкому філософському та інтелектуальному полі, та які фіксують спільні проблеми вищої освіти в різних країнах світу. У філософських роботах дослідників із Європи (Бауман, Донскіс, 2014), Австралії (Miller, 2010), Нової Зеландії (Williams, 1999) США (Нуссбаум, 2014), Великої Британії (Коллини, 2016) зазначаються позитивні та негативні тенденції розвитку сучасних університетів, актуалізується питання їх місії та можливих втрат учасників освітньої та наукової діяльності й суспільства загалом від їх надмірної комерціалізації. Узагальнення цих дискусій, яке раніше знайшло своє часткове висвітлення в монографії автора «У пошуках спільного блага: етичні колізії соціальних практик» (Маслікова, 2018), дозволило визначити мету сучасного університету, яка пов'язується не лише із збереженням, продукуванням та розповсюдженням знання, але й вихованням самостійних, критично мислячих та відповідальних громадян.

Другий етап роботи був пов'язаний із артикуляцією базових цінностей сучасної вищої освіти. Цьому сприяла низка міжнародних та національних документів. Звіт з всесвітнього моніторингу освіти (Global Education Monitoring Report, 2020) надає уявлення про масштаби ринку освітніх послуг в світі. Бухарестська Декларація етичних цінностей та принципів вищої освіти в Європейському регіоні (Бухарестская Декларация, 2004) фіксує етичні цінності та моральні принципи академічної спільноти. Україна на відміну багатьох країн світу, зокрема, США

чи Канади, має зафіксовані на рівні законодавства (Закон України Про освіту, 2017) нормативні вимоги дотримання норм академічної доброчесності. Звернення до нормативної бази МОН України (Наказ МОН №600, 2016), а також аналітики американського дослідника Пітера Гарта (Hart, 2006), дозволило побачити схожі очікування американського та українського суспільства від випускників університетів. Здійснена робота на цьому етапі дослідження дає змогу визначити базові цінності університетів – академічну свободу та академічну доброчесність, завдяки яким університети здатні досягати своєї основної мети.

Третій етап дослідження був покликаний з'ясувати причин поширення такого негативного явища як академічне шахрайство або академічна недоброчесність. Аналіз досліджень моральних проблем навчання та онлайн навчання, які були здійснені представниками різних університетів світу (Brown, 2008; Magamark, Maline, 1993; Ніколс, 2019; Сацик, 2017), дозволив з'ясувати кореляції між економічною ситуацією в країні, рівнем технологічного оснащення, масовізацією та комерціалізацією університетів.

Четвертий етап дослідження був пов'язаний із проведенням опитування студентів та викладачів, яке здійснювалося командою нашого університету, до якої належить автор, у межах проекту AcademIQ «Ініціатива академічної доброчесності та якості освіти» (Проект AcademIQ, 2021) за допомогою підготовлених його організаторами анкет. Анкети містили доволі багато питань, пов'язаних із питаннями усвідомлення норм академічної доброчесності, імплементацією цих норм в початковий процес та їх процедурного дотримання. Опитування проводилося онлайн впродовж грудня 2020 р. - січня 2021 р. Після його закінчення було проаналізовано 1365 анкет студентів та 628 анкет викладачів Київського національного університету імені Тараса Шевченка в розрізі 4 основних для даного дослідження питань: як ставляться студенти до різних проявів академічної недоброчесності; як ставляться до різних порушень академічної доброчесності викладачі; чи обізнані викладачі в механізмах реалізації академічної доброчесності; чи обізнані студенти в питаннях етики і чи вивчали вони спеціалізовані курси, в яких актуалізуються питання академічної доброчесності.

Після інтерпретації результатів опитування представників університетської спільноти було здійснене дослідження шляхів вирішення моральних проблем освітнього процесу, зокрема онлайн навчання. Аналіз публікацій сучасних дослідників онлайн навчання (Aldosemani, 2020; Busikova, Melicherikova, 2013; Crawford 2013; Lin 2007; Mseidein, Mahasneh, 2020; Schrock 2013; Ніколаєв, 2021) надав змогу не лише окреслити технічні та інституційні рішення для подолання моральних проблем та впровадження норм академічної доброчесності в освітній процес, але й визначити перспективи його вдосконалення через підсилення етичної обізнаності та гуманітарного складника загалом.

Методологія

Опитування. Анкета опитування викладачів та студентів була підготовлена організаторами проекту AcademIQ та розміщена на сайті сервісу SurveyMonkey, який дозволяє проводити різні онлайн-опитування. Покликання, яке вело на анкети, було розповсюджене в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка через посередництво команди учасників проекту в різний спосіб: через офіційні листи від проректора деканам факультетів та директорам структурних підрозділів, через закриті сторінки фейсбуку членів команди та різних структурних підрозділів університету, через розсилки електронними листами на кафедри, на особисті адреси викладачів та студентів, через презентації на вебінарах. В повідомленнях про опитування зазначалося, що опитування буде цілком анонімним і пройти його можна лише один раз. Опитування було цілком добровільним, жодних заохочень студентів через обіцянки додаткових балів з дисциплін чи інших преференцій не було. Так само не було жодних заохочень викладачів. Після закінчення опитування було проаналізовано 1365 анкет студентів та 628 анкет викладачів Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Вибірка. Респондентами масштабного опитування були студенти та викладачі 60 університетів України, чії команди беруть участь в проекті AcademIQ. Команда нашого

університету отримала результати опитування від організаторів проекту винятково з анкетами студентів та викладачів Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Студенти, які брали участь в опитуванні, представляли всі факультети та курси. Більшою мірою були представлені студенти 1 курсу бакалавріату (34,6%), меншою мірою – 2 курсу магістратури (6,2%). Участь студентів-респондентів розподілилася так: 2 курс бакалавріату - 19,1%, 3 курс - 16,5%, 4 курс - 10,3%, 1 курс магістратури - 13,2% (діаграма 1).

Діаграма 1. Відображає в числовому виразі розподіл студентів-респондентів за роками навчання в університеті.

В опитуванні брали участь студенти, що навчаються на програмах всіх спеціальностей, більшою мірою були представлені анкети студентів, що навчаються за спеціальністю 081 Право (24,4%), 104 Фізика та астрономія (7,5%).

Викладачі, що брали участь в опитуванні, були різних вікових категорій. Більшості викладачів є 35-45 років (33,4%), меншості – 55-60 років (10,8%). Участь викладачів-респондентів за віком розподілилася так: до 35 років – 12,7%, 45-55 років – 27,4%, 60+ - 15,8% (діаграма 2).

Діаграма 2. Відображає в числовому виразі розподіл викладачів-респондентів за віком.

Викладачі представляли всі спеціальності, за якими здійснюється підготовка в університеті. Більшою мірою брали участь в опитуванні викладачі гуманітарних спеціальностей (24,4%) та природничих наук (22,5%).

Анкета. Питання для опитування були підготовлені організаторами проекту та були однаковими для всіх учасників. Анкета опитування студентів містила 28 закритих питань та передбачалося, що на її заповнення буде витрачено 10-15 хвилин. Анкета опитування викладачів містила 29 закритих питань та передбачалося, що на її заповнення буде витрачено 10-20 хвилин. Командам-учасникам всіх університетів до початку опитування були надіслані інструкції для роботи з анкетами.

Отримані результати

В аналізі сучасних дискусій навколо цілей та призначення сучасних університетів було виявлено дві тенденції. З одного боку, в самопрезентаціях академічної спільноти щодо цілей її діяльності спостерігається тенденція до використання різноманітних кліше на кшталт «засівати розумне, добре, вічне» та «пошуку істини», що не дає розуміння соціо- культурної значущості інституту вищої освіти. З іншого боку, доволі часто університети використовують риторику самовиправдання внеском в розвиток економіки та зростання ВВП завдяки здійсненим науковим залежать від державних бюджетів своїх країн, уряди, з свого боку, вимагають від університетів виробництво прибуткових технологій та забезпечення підготовки необхідних професіоналів для актуального ринку праці.

Такі процеси призвели до того, що в країнах Європи, Великої Британії, Австралії, Нової Зеландії, США виявилася тенденція на впровадження в освітній процес управлінської моделі американських бізнес-шкіл та університетів Ліги плюща, які історично не були пов'язані із державною політикою. Із 80-х р. XX ст. організація освітнього процесу на кшталт бізнес-корпорації постала елементом нової адміністративної політики, яка активно просувається урядами європейських країн. Університети, що навчали вдумливості та творчості, почали перетворюватися на бізнес-підприємство, яке мусить миттєво реагувати на коливання ринків праці та зміни в уподобаннях споживацьких ринків, на повороти в політичній кон'юктурі та в громадській думці (Бауман, Донскіс, 2014). Отже, від університетів чекають конкурентоспроможності та економічної ефективності, здатності не лише забезпечувати себе без державної допомоги, але й приносити прибутки. В різних джерелах зазначаються дані про обсяги міжнародного ринку вищої освіти, які обчислюються сотнями мільярдів доларів, сотнями мільйонів студентів (Global Education Monitoring Report, 2020), що мало б засвідчити те, що сучасна вища освіта є перспективним сектором торгівлі освітніми послугами.

Однак такі спроби трансформації системи вищої освіти наражаються на критику з боку інтелектуалів. По-перше, віра в те, що застосування ринкових методів, які покликані перетворити університети на ефективні та економічно успішні бізнес-корпорації, стратегічно є сумнівною. Збільшення кількості студентів-контрактників тактично може привести до зростання доходів університету, але в тривалішій перспективі це може породити корозію освітніх стандартів, оскільки буде знижуватися науково-дослідний складник академічної діяльності. Орієнтація винятково на реалізацію наукових проектів, які замовляє на комерційній основі бізнес, здатна приносити доходи університету та вирішувати короткострокові економічні цілі, але це може означати стагнацію та навіть загибель фундаментальних та гуманітарних наук, які не можуть швидко й обов'язково практично реалізовувати свої результати на відміну від прикладних наук (Miller, 2010). Адже швидкі результати досягаються в простих процесах, фундаментальні знання, нові теорії не можуть розвиватися поспіхом і не призначені для стрімкого засвоєння на відміну від прикладних технологій.

По-друге, такі нові реалії університету призводять до того, що викладачі, в минулому автономні дослідники, які були покликані працювати заради виробництва знання як спільного блага, вимушено перетворюються на комерсантів, націлених на просування практичного та ринково-конкурентного продукту, здобутого в результаті дослідження «прибуткових тем», а

студенти – на споживачів «освітніх супермаркетів» (Williams, 1999). Націлена на економічне зростання освіта вимагає виробляти у студентів технічні навички, шаблонність мислення для того, щоб бути ідеальним об'єктом маніпуляції, та самим вміти об'єктивувати оточуючих людей в процесі управління. Така вузькоспеціалізована освіта залишається закритою до ідей рівного доступу до освіти та професійних посад, критичних розмислів про соціальний устрій та соціальну структуру, соціальну справедливість та нерівність, тим самим, виникають ризики підсилення негативних ефектів ринкової економіки, культивуючи жадібність, тупість, покірність.

Тому варто подивитися ширше не лише на цілі освітньо-наукової, але й економічної практики. Економіка не може бути замкненою сама на собі, бути самоціллю, вона є радше способом досягнення цілей, які ставлять перед собою люди (Нуссбаум, 2014). Тому економіка має надавати ресурси для того, щоб робити значущі речі, те, що є важливим та цікавим для людей, те, що лежить за межами виживання та утилітарної доцільності. Отже, університети повинні мати ширші прагнення – отримувати знання заради самого знання, а не лише комерційного успіху; виробляти нові знання та технології як власне спільне благо, і тому перспективним внеском в економіку країни будуть наукові дослідження в різних галузях наук та висока якість освіти. Якщо ринку сьогодні не потрібний фахівець з давньогрецької літератури, це не означає, що він не потрібний взагалі, оскільки необхідно підтримувати академічну традицію, навчити майбутніх фахівців, які будуть задіяними не лише в педагогічній діяльності, але й повинні бути готовими до експертної діяльності в музеях, бібліотеках, галереях, видавництвах. Отже, ланцюг інтелектуальних та культурних ефектів є надзвичайно великим, і такі ефекти важко виміряти чіткими економічними показниками (Коллини, 2016).

По-третє, досвід реформування освітнього простору в країнах Заходу та в Україні свідчить про те, що часто відбувається ускладнення та бюрократизація освітніх процедур, що у кінцевому підсумку призводить до втрати ефективності викладання та досліджень, оскільки зусилля професорсько-викладацького складу спрямовуються на вирішення організаційно-адміністративних питань – постійного пошуку джерел фінансування досліджень, підготовки проектних заявок та фінансової звітності. І такий «мар'яж» між університетами та ринком (Бауман, Донскис, 2014) загрожує не лише автономії викладача-дослідника, але й автономії університету, який вже не в змозі самостійно визначати свої цілі.

Отже, сучасні дискусії навколо цілей університету засвідчують, що пріоритет економічних цілей, до якого закликають уряди та бізнес, не є однозначним, суспільство навчає молоде покоління для того, щоб воно не лише було працевлаштованим, але й поширило і поглибило розуміння себе та світу. Основні цілі університету мають відповідати вимогам часу та артикулюватися в суспільних дискусіях, вони не можуть визначатися один раз і навічно. Сучасні університети як соціальні інститути покликані слугувати різним цілям, як інструментальним, так і таким, що виходять за межі економічної доцільності. Саме тому варто чіткіше артикулювати власне неекономічні цілі університету та критично осмислювати проблеми, які можуть заважати реалізації місії університету як інституту вищої освіти, що полягає у збереженні, продукуванні, трансляції знання та підготовки громадян до суспільного життя в інтересах всього суспільства.

Виховання самостійних, критично мислячих та відповідальних громадян є так само істотною метою університетів, оскільки розвинута культура громадянськості є запорукою життєздатності демократії (Нуссбаум, 2014) та гарантією процвітання суспільства, в якому цінується розмаїття та свобода, реалізується політика спільної турботи.

Баланс між функціями університету як бізнес-корпорації та інституту, що має ключовий моральний обов'язок формувати моральний склад суспільства загалом, буде можливим, якщо є чітке усвідомлення цінностей, на якому має базуватися сучасний університет. У 2004 р. в Бухаресті під час Міжнародної конференції з етичних та моральних аспектів вищої освіти та науки, організованої Європейським центром з вищої освіти ЮНЕСКО, були артикульовані та закріплені на рівні декларації етичні цінності та моральні принципи академічної спільноти: інтелектуальна свобода, академічна автономія, академічна чесність, взаємна довіра, вільний обмін ідеями та взаємна повага незалежно від академічних статусів, справедливість оцінювання навчання та присудження наукових ступенів, спільна відповідальність та підзвітність,

колегіальне прийняття рішень та інституційне управління на всіх рівнях академічної діяльності з урахуванням моральних обов'язків (Бухарестская Декларация, 2004).

Всі ці цінності є необхідними для того, щоб була реалізована головна мета – набуття, передача та розповсюдження знання серед академічної спільноти, так і за її межі в інтересах всього суспільства. Варто докладніше розглянути ці цінності і принципи та можливі проблеми, які заважають реалізувати головну мету університету як соціокультурного інституту.

Першою умовою реалізації головної мети університету – продукування та розповсюдження знання та підготовки молодих громадян для суспільного життя – є свобода, яка конкретизується в автономії університету, автономії викладача, свободі досліджень, свободі дискусій. Автономія означає незалежність від зовнішніх впливів та контролю з боку традицій, релігії, політики, бізнесу. Враховуючи ті зміни, що відбуваються в європейському освітньому просторі та в Україні в останні часи, автономія все-таки не є лише ідеалом, її вимоги закріплюються й на законодавчому рівні (Закон України Про вищу освіту, 2021).

У такий спосіб, сучасні університети існують для реалізації незалежних інтелектуальних досліджень, які не можуть бути монополізовані зовнішніми спонсорами або урядами. Водночас вільне прагнення інтелектуальних досліджень є не лише правом для вчених, але й обов'язком, який передбачає проведення досліджень, розповсюдження знання серед колег, зацікавлених осіб та серед студентства. Тому для спадкоємності в дослідженнях і передачі знання необхідною є викладацька діяльність, яка супроводжує дослідницьку, та водночас є запорукою підготовки майбутніх дослідників і передачі знань в професійне середовище, в яке увійдуть студенти після закінчення навчання. Із цього випливає, що дослідження повинні реалізовуватися, незважаючи на те, що здобутті знання можуть й не мати в кінцевому наслідку комерційного інтересу, і навіть тоді, коли результати дослідження можуть засвідчити неприємні факти для суспільства загалом.

Але незважаючи на важливість свободи інтелектуальних досліджень та їх центральне місце в університеті, така свобода не є абсолютною. Зворотнім боком інтелектуальної свободи науковців є низка обов'язків: здобуття необхідного рівня наукової компетентності та постійне вдосконалення; відданість істині всупереч інтелектуальній моді або ідеології та турбота про збереження вже здобутого знання; академічна доброчесність; інституційна підзвітність, яка гарантувала б, що цей обов'язок буде реалізованим. І для мінімізації невизначеностей чи колізій, що можуть виникати на перетині індивідуальної й інституційної свободи та індивідуальних й інституційних обов'язків варто мати інституційний механізм – формальний регламент університету, в якому закріплювалися б цінності, права, обов'язки викладачів, адміністрації, студентів, забезпечення та реалізацію яких гарантувала б академічна спільнота. І тоді свобода всіх, хто залучений в освітній процес, буде пов'язаною із їх відповідальністю.

Інша низка фундаментальних цінностей вищої освіти пов'язана із академічною доброчесністю всіх учасників освітнього процесу, як викладачів, так і студентів. Викладачі покликані здійснювати дослідження та розвивати знання, передавати ці знання студентам, підтверджувати їх наявність у студентів, а суспільство повинно отримувати добропорядних громадян та професіоналів. Аналіз очікувань українського чи американського суспільства щодо компетентностей випускників університетів не засвідчує особливої відмінності. Ліберально-демократичні суспільства очікують, що добропорядні громадяни будуть вміти доброчесно діяти на основі етичних суджень, мотивувати людей та рухатися до спільної мети, бути критичними та самокритичними, мати навички міжособистісної взаємодії та здатність працювати в команді, вміти вирішувати комплексні проблеми та мати критичне мислення тощо (Hart, 2006; Наказ МОН №600, 2016). Це означає, що університет та суспільство мають певний суспільний договір, який передбачає, що викладачі здійснюють чесні дослідження та чесно навчають студентів в умовах взаємної довіри та поваги. Студенти чесно та відповідально навчаються і демонструють здобуті знання та навички. Викладачі чесно і справедливо оцінюють результати навчання студентів. Університет засвідчує знання та навички студента та надає освітню кваліфікацію, а суспільство отримує доброчесних громадян та професіоналів. Очевидно, що на всіх етапах реалізації такого суспільного договору виникають певні спокуси щодо недотримання зобов'язань, створюються

умови для академічної недоброчесності як з боку студентів, так і з боку викладачів, тому їй потрібна сміливість діяти згідно з зазначеними цінностями.

Отже, академічна доброчесність означає відданість основним цінностям, що лежать на засадах справжнього навчання та визначають те, чого слід прагнути - чесність, довіра, справедливість, повага, відповідальність, а також сміливість діяти відповідно до них (International Center for Academic Integrity, 2021); це й саме справжнє, достеменне навчання, яке є способом існування академічної спільноти та певною поведінкою її учасників; це й механізми та інструменти забезпечення якості вищої освіти.

Очевидно, що зниження рівня академічної доброчесності несе ризики невиконання контракту між агентами вищої освіти та суспільством. Академічна недоброчесність здатна знецінювати цілі університетів та саму інституційну практику вищої освіти, призводить до її корупції, нівелювання цінності дипломів. І все це не лише зменшує можливості створення суспільного блага, але й підвищує загрози інституційного зла у різних його проявах - корупції, нехтуванні моральними правами, суспільними шкодами.

Можна визначити низку чинників, що впливають на вияви недоброчесної поведінки всіх учасників освітнього процесу. По-перше, очевидними є кореляції між рівнем економічного добробуту та рівнем академічної доброчесності. Аналіз низки досліджень академічного шахрайства в різних країнах світу засвідчує, що найвищі показники академічної доброчесності фіксуються в економічно-розвинутих країнах Скандинавії, а нижчі - в країнах Східної Європи, в яких наявним є «клімат шахрайства» (Сацик, 2017). По-друге, розширення технічних можливостей, поява нових інструментів для обробки інформації призводить до того, що сучасному студенту доволі легко створювати компіляції текстів, витрачаючи на це мінімум зусиль. Ситуація ускладнюється розвитком індустрії написання текстів на замовлення, і такі індустрії мають як провайдерів своїх послуг, так і бажаючих отримувати готові тексти. На сьогодні існує велика кількість пропозицій онлайн навчання та онлайн стажування, які є фіктивними, та велика кількість студентів визнають, що використовують такі можливості під час навчання (Brown, 2008).

По-третє, причинами, що породжують вияви академічного шахрайства та моральні проблеми навчання, є загальні тенденції масовізації та комерціалізації університетів, які обрали курс винятково на професійну підготовку фахівців для ринку праці та економічну ефективність. З одного боку, масовізація та комерціалізація університетів призвела до розширення доступу до вищої освіти. Проте, з іншого боку, гібридизація цілей університету, яка передбачає акцент на відстоюванні бізнес-інтересів, несе загрозу цілісності знання та його поступової фрагментації, мінімізації гуманітарного складника в навчанні та дослідженнях, а так, і втрати цінності істини. В останній час з'являються тенденції ставлення до студентів як до клієнтів, які завжди праві, а не як до особистостей, що мають університетські знання та бажання продовжувати навчання впродовж життя та бути активними громадянами. А так, університетські роки для студентів перестають бути переходом до освіченої та кваліфікованої зрілості, а є радше пролонгацією дитинства. Університет, орієнтований на клієнта, обслуговує підлітка, а не формує з нього зрілу особистість. Такий студент вимагає уваги до себе, схвалення, зниження вимог через свою зайнятість, що призводить до пихатості, завищеної самооцінки. Це породжує ситуації, коли студенти вважають нормою повчати своїх викладачів, вказувати їм, не поважати своїх колег, нехтувати неформальними правилами поведінки і спілкування (Николс, 2017).

Всі зазначені чинники створюють фон для порушення академічної доброчесності, форми виявлення яких знаходять своє загострення в умовах онлайн навчання, та зокрема під час вимушеного дистанційного навчання через пандемію COVID-19. Виявами академічної недоброчесності визнаються недозволена допомога під час іспитів, списування, продаж готових робіт, викривлення інформації, отриманої в процесі дослідження та під час презентацій його результатів, неправильне використання навчальних ресурсів, неповага до досліджень інших, порушення авторських прав, порушення етичних норм та правил доброчесності (Maratmark, Maline, 1993). Закон України Про освіту в статті 42 містить конкретні переліки форм порушення академічної доброчесності: академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, хабарництво, необ'єктивне оцінювання, надання здобувачам освіти допомоги

чи створення перешкод під час оцінювання, вплив на викладача для необ'єктивного оцінювання (Закон України Про освіту, 2017).

Результати опитування студентів та викладачів КНУТШ в межах проекту Academic IQ засвідчують певні проблеми ставлення університетської спільноти до порушення академічної доброчесності. На питання, якою є реакція викладача на те, що студент/-ка допомагає іншому/-й студенту/-ці під час іспиту, 38,8% студентів відповіли, що викладач обмежується усним зауваженням, а 33,4% студентам було важко визначитися. Лише 13,8% студентів відповіли, що викладачі знижують бали та 10,5% - анулюють роботу (діаграма 3).

Діаграма 3. Демонструє в числовому виразі кількість студентів, які коментують дії викладачів під час іспиту, коли вони бачать, що студенти допомагають один одному під час іспиту.

На питання, якою є реакція викладача на те, що студент/-ка здав/-ла чужу роботу від свого імені, 55,8% студентам було важко визначитися. Лише 2,1% студентів відповіли, що викладачі знижують бали та значно більше, 39,3% студентів визнали, що викладачі анулюють роботу (діаграма 4).

Діаграма 4. Демонструє в числовому виразі кількість студентів, які коментують дії викладачів під час іспиту, коли студенти здають чужі роботи під своїм іменем.

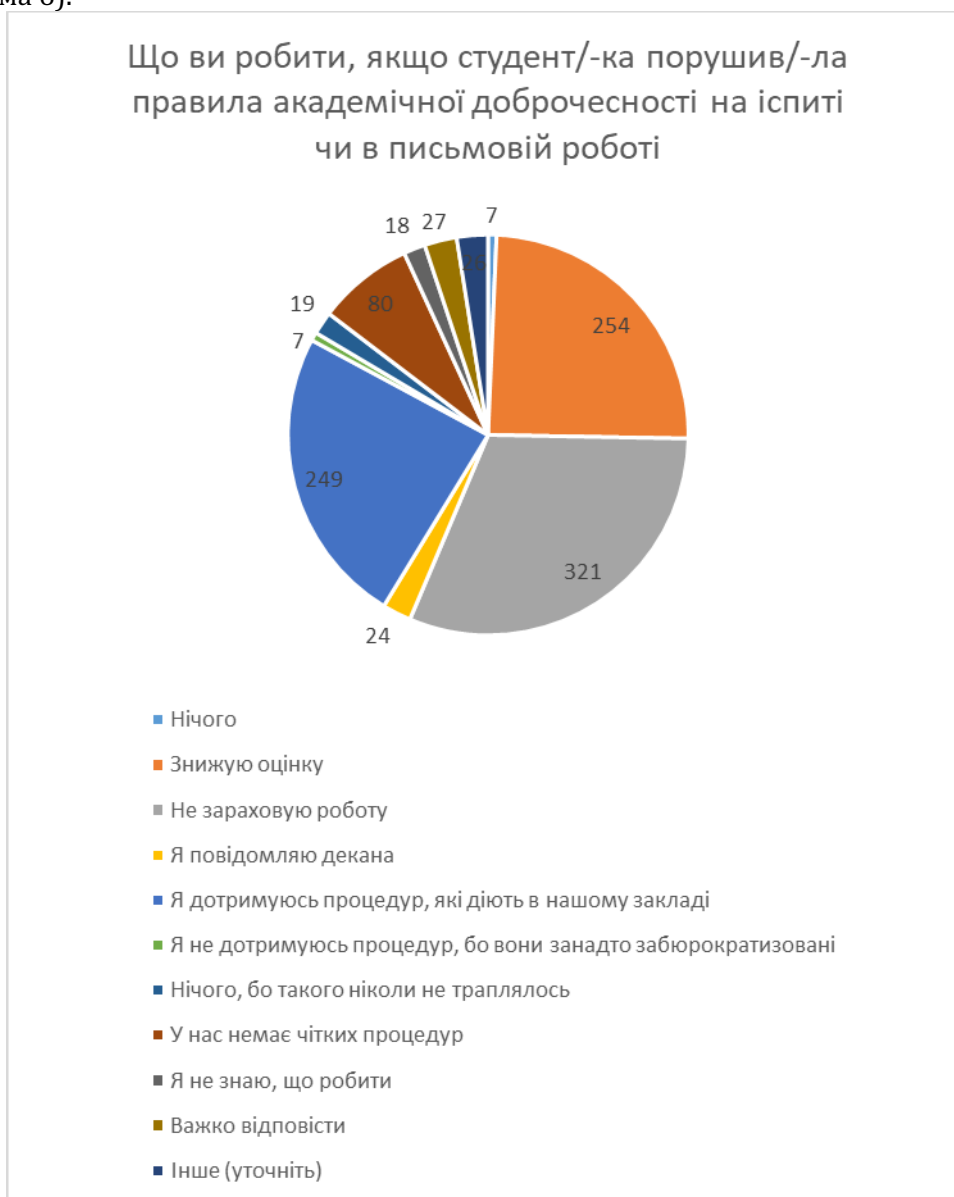
На питання, що роблять викладачі, якщо студент/-ка списує в іншого студента/-ки під час іспиту, 30,6% студентів відповіли, що викладач обмежується усним зауваженням, 28,1% студентам було важко визначитися. Проте 27,2% студентів відповіли, що викладачі знижують бали та 10,6% - анулюють роботу (діаграма 5).

Діаграма 5. Демонструє в числовому виразі кількість студентів, які коментують дії викладачів під час іспиту, коли студенти списують у інших студентів під час іспиту.

Отже, наведені відповіді фіксують доволі високий показник тих студентів, які або виявляють нечутливість, або байдужість до зазначених форм порушення академічної доброчесності. Це майже третина-половина від всіх опитуваних. Викладачі, з точки зору студентів, фіксують більшу «чутливість» до питань плагіату, проте не часто вдаються до санкцій за списування чи несаможиттєвість.

Цікавим є порівняння відповідей студентів і викладачів на схожі питання. Так, у відповіді на питання, якими будуть дії викладача, якщо студент/-ка порушив/-ла правила академічної доброчесності під час іспиту чи при виконанні письмової роботи, доволі низький відсоток викладачів демонструє необзнаність - лише 3-4%. Майже половина викладачів (43,9% та 44,8%) дотримуються процедур та знижують оцінки відповідно. Більше половини (56,6%) анулюють роботи (діаграма 6).

Діаграма 6. Демонструє в числовому виразі кількість викладачів, які коментують свої дії щодо студентів, які порушують правила академічної доброчесності під час іспиту або написання письмової роботи.

Викладачами підтверджується і «чутливість» до плагіату. Так, майже половина викладачів виявила нетерпимість до плагіату за жодних обставин (44,5%), проте, трохи більша кількість викладачів (47,6%) допускає його за умови його незначного обсягу (діаграма 7).

Діаграма 7. Демонструє в числовому виразі кількість викладачів, які коментують можливість не помічати вияви плагіату з боку студентів.

Отже порівняння відповідей студентів та викладачів засвідчує певну асиметричність у ставленні до порушення академічної доброчесності. Викладачі фіксують як вищий рівень обізнаності в тому, як слід реагувати на такі випадки, так і виявляють своє негативне ставлення до академічної недоброчесності в конкретних діях.

Дистанційна освіта з її технологіями онлайн навчання загострила і низку інших моральних проблем. Перша низка проблем пов'язана із асиметрією відносин між викладачами та студентами, яка виникає через мінімізацію міжособистісних контактів та звичних безпосередніх стосунків. «Анонімність» інтернету, відсутність особистих контактів породжує такий феномен як «психологічна дистанція» (Brown, 2008). Електронне листування через пошту або месенджери стимулює дивну поведінку, яку зазвичай студенти бояться демонструвати при аудиторному навчанні. Засоби електронного зв'язку розмивають кордони між інституційними ролями викладача та студента, створюючи позірну близькість, що породжує певну фамільярність студента. Доволі часто студенти сприймають університет та викладача як таких, що працюють 24/7, надсилають листи без звернення та привітання, із запитами в будь-який час, забирають час у викладачів на онлайн спілкування у вихідні дні, не відповідають на отриману від викладачів допомогу та рекомендації щодо навчання. В такий спосіб безособовість онлайн-інструментів навчання мінімізує особистісний контроль, знижує мотивацію та створює ґрунт для вияву неповаги, тим самим підриваючи цінності академічної доброчесності та розмиваючи межі моральних прав студентів та викладачів.

Варто зазначити, що вияву такої поведінки крім вже зазначених проблем масивізації та комерціалізації університетів сприяють трансформації традиційних інститутів виховання та освіти. Родини та школи все менше приділяють уваги артикуляції цінностей, які створюють фундамент академічної доброчесності. Такі негативні явища, як-от тиск через оцінки, відсутність етичної обізнаності, нерозвинутість морального мислення, певні особливості особистісних якостей, в середовищі онлайн навчання набувають своєї кульмінації (Brown, 2008).

Друга низка моральних проблем онлайн навчання пов'язана із правильним та ефективним використанням нових онлайн технологій. І це не лише питання до студентів, яким полегшується життя за рахунок широкого доступу до різноманітних інформаційних баз, а разом з тим й для привласнення чужих текстів. Це й проблеми викладачів, зокрема питання якості та авторства матеріалів, які використовуються для онлайн-занять, які не завжди можна перевірити на відміну друкованих матеріалів, вимоги до публікацій яких є доволі високими. Відкритість доступу до безмежних інтернет-ресурсів несе ризики порушення авторських прав, коли використовуються аудіо-відео, візуальні та текстові матеріали, які зазвичай беруть із різних безплатних джерел. Тим самим, фіксується певна форма плагіату, яка використовується в навчально-методичних цілях без дозволу правовласників.

Результати та дискусія

Вирішувати окреслені питання, які прямо чи опосередковано пов'язані із академічною доброчесністю, можна в різний спосіб: через технічні рішення; інституційні рішення – імплементацію законів, динамічне вдосконалення процедур та політик; комунікацію та підвищення обізнаності всіх учасників освітнього процесу; підвищення якості навчання.

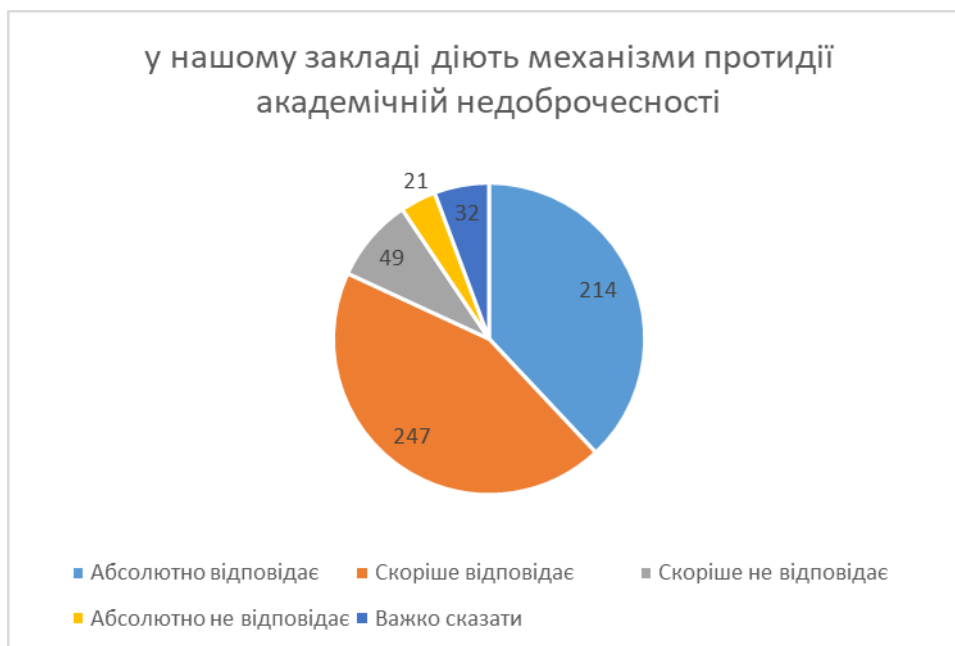
Так, для оцінки онлайн-ресурсів низка сучасних дослідників безпеки он-лайн середовища пропонують технічні рішення: використовувати правило 5W – Who? What? When? Where? Why? (Schrock, 2013) , модель RAVEN – Reputation, Ability to see, Vested interest, Expertise, Neutrality (репутація, здатність бачити, власний інтерес, досвід, нейтральність) (Crawford, 2013), впроваджувати стратегії – командну комунікацію, консультації з менеджментом (Lin, 2007). Такі індикатори мають забезпечити формування критичних навичок, культивування точності, об'єктивності (Aldosemani, 2020).

Інституційні рішення пов'язані із розбудовою інфраструктури доброчесності: залучення посадових осіб університету всіх інституційних рівнів, структурних підрозділів та створення нових утворень як-от комісія з питань етики. Цей шлях передбачає розробку нормативних актів університетів, в яких повинні визначатися: розподіл функцій між відповідальними особами за реалізацію академічної доброчесності; механізми її впровадження та заходи із її забезпечення; санкції за порушення академічної доброчесності; процедури запобігання, виявлення та розгляду випадків академічного шахрайства; регламент роботи етичної комісії (Ніколаєв, 2021).

Створення інституційної інфраструктури академічної доброчесності вимагає послідовної політики університету, стабільного адміністрування, зрозумілих, прозорих процедур прийняття колективних рішень, які слугують цілям університету. І такі колективні рішення повинні пов'язуватися не лише із вирішенням процедурних питань, але й спільною роботою щодо осмислення цілей та змістовного наповнення освітніх програм, підбору навчальних дисциплін, які мають забезпечувати формування загальних та фахових компетентностей у студентів.

Проте таких технічних і інституційних рішень буде недостатньо для того, щоб було сформоване відповідне моральне ставлення до питань доброчесності з боку студентів та викладачів. Процеси впровадження етичних кодексів в академічні спільноти, розробка відповідних політик і процедур академічної доброчесності, інструментів моніторингу повинні супроводжуватися постійним розширенням етичної обізнаності всіх учасників освітнього процесу.

Звернення до опитування викладачів та студентів КНУТШ дозволяє побачити, що викладачі у переважній більшості знають, що в нашому університеті діють механізми протидії академічній недоброчесності. 38% від опитаних викладачів вважають, що це твердження абсолютно відповідає дійсності; 43,9% - скоріше відповідає дійсності (діаграма 8).

Діаграма 8. Демонструє в числовому виразі кількість викладачів, які обізнані на механізмах протидії академічній недоброчесності.

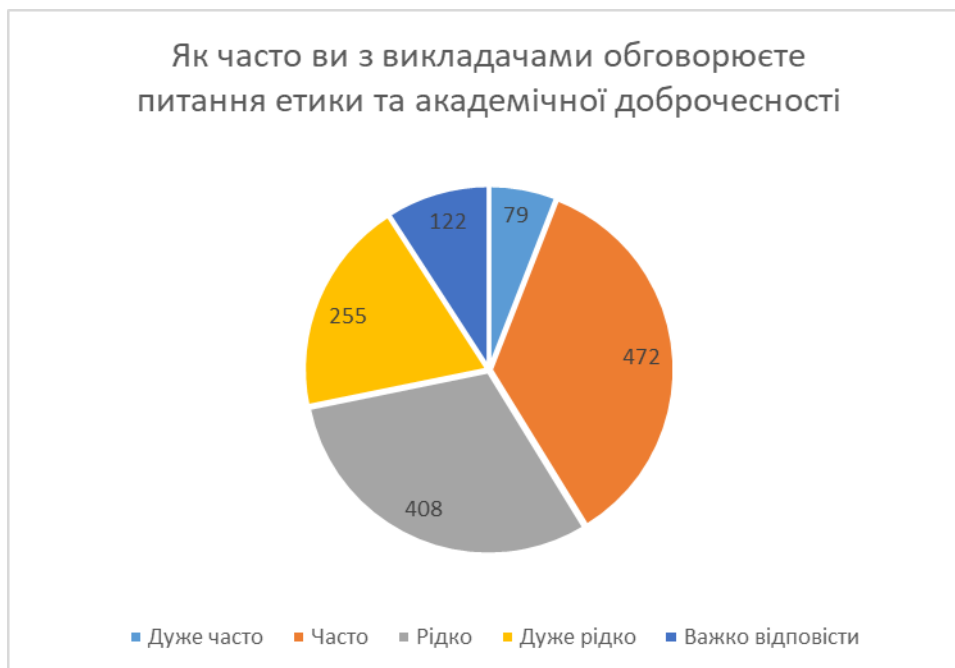
Так саме викладачі стверджують, що чітко усвідомлюють свою роль та функції в механізмах забезпечення академічної доброчесності. 65,1% від опитаних викладачів вважають, що це твердження абсолютно відповідає дійсності; 26,8% - скоріше відповідає дійсності (діаграма 9).

Діаграма 9. Демонструє в числовому виразі кількість викладачів, які виражають усвідомлення своєї ролі та функції в механізмах протидії академічній недоброчесності.

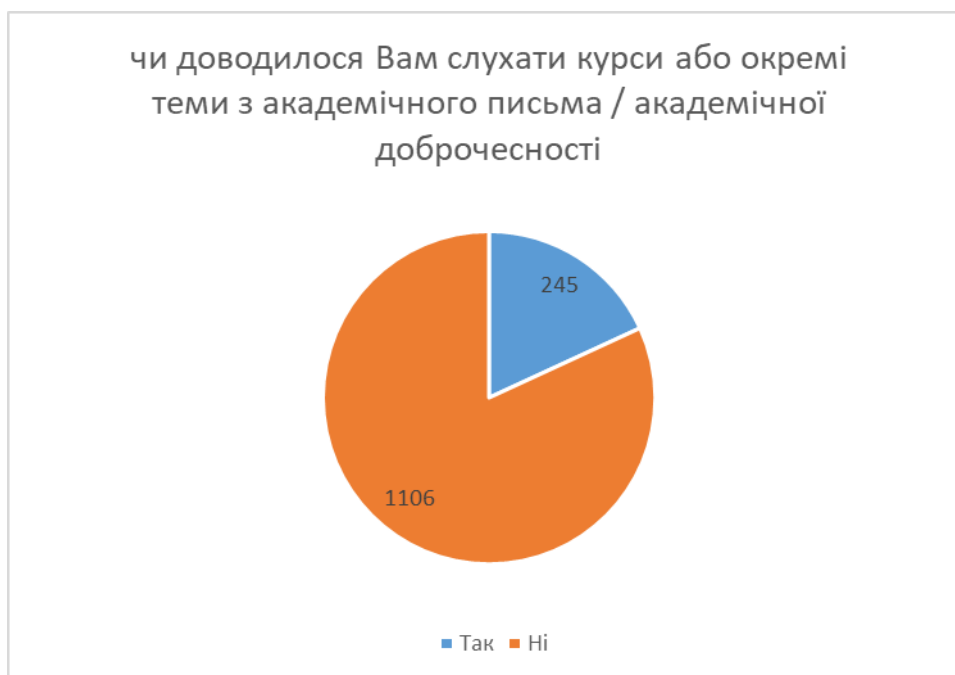
Проте звернення до студентських анкет знов-таки дозволяє побачити певну асиметрію. Лише 35,3% студентів зазначили, що вони часто обговорюють з викладачами питання

академічної доброчесності. Майже половина студентів відповіли, що такі обговорення етичних питань бувають рідко 30,5% та дуже рідко – 19,1% (діаграма 10).

Діаграма 10. Демонструє в числовому виразі кількість студентів, які засвідчують частоту обговорення питань етики та академічної доброчесності з викладачами.

І лише 18,1% студентів відповіли, що вони вивчали навчальні курси та окремі теми з академічного письма та академічної доброчесності. Відповідно 81,9% студентів не ознайомлені з такими навчальними дисциплінами (діаграма 11)

Діаграма 11. Демонструє в числовому виразі кількість студентів, які мають досвід вивчення дисциплін або тем з академічного письма / академічної доброчесності.

Отже, перспективи вдосконалення освітнього процесу, мета якого пов'язується із розширенням знання та вихованням добропорядних громадян, вбачаються в підсиленні етичної

обізнаності та гуманітарного складника загалом. Підвищення рівня етичної обізнаності через програми навчання як викладачів, так і студентів у межах окремих навчальних дисциплін і тем в різних навчальних курсах, здатне закладати підвалини для морального перетворення всіх, оскільки надає трамплін до самореалізації та розвитку інтелектуальних здібностей, спонукає виходити за межі власних приватних інтересів та поставати членом спільноти.

В такий спосіб стає зрозумілим, що надзвичайно важливою метою університету, зокрема, гуманітарних наук є перетворення студентів на самостійних, критично мислячих й відповідальних громадян, здатних протистояти маніпуляціям й готових жити в режимі взаємоповаги та взаємодопомоги, не дозволяючи використовувати інших та домінувати над ними. Філософія, зокрема, етика дозволяють навчити аналізувати проблеми, виявляти правдиві факти, вивчати висловлені в текстах різні доводи, вміти бачити в них помилки аргументації, висувати свої аргументи на захист певної позиції (Нуссбаум, 2014). І коли випускник вступить у своє поза університетське життя, вже буде мати готовність на практиці використовувати навички і знання, отриманні під час семінарських обговорень, написання есе, курсових та дипломних робіт. І тому університет має підсилювати педагогічну складову в академічній діяльності, здійснювати розподіл навчальних годин на користь семінарських занять в невеликих академічних групах, в яких можливе діалогічне навчання в умовах взаємної поваги та уваги.

Необхідність критичного мислення, яке супроводжувалося б відчуттям особистої відповідальності за вчинки, вміння протистояти авторитетам, здатність до співчуття, дозволяє чинити опір академічній недоброчесності у всіх її проявах. Саме тому гуманітарна освіта, яка не приносить економічного зиску, потребує захисту та підтримки з боку академічної спільноти, вдячних випускників, небайдужих громадян та держави, оскільки вона творить справжні, достеменні цінності.

Подальші дослідження

Перспективи подальших досліджень пов'язані із деталізацією етичної проблематики освітнього процесу, онлайн навчання тощо. Етичні дослідження основних цінностей академічної доброчесності та основних колізій в їх реалізації, розробка Case Study можуть закласти фундамент для підготовки нових навчально-методичних матеріалів для викладання інтерактивних курсів з етики та окремих модулів у межах інших гуманітарних дисциплін. Для моніторингу ситуації варто не лише здійснювати регулярні опитування університетської спільноти, але й вдосконалити анкети, зокрема ввести питання для з'ясування причин порушення академічної доброчесності та визначення умов для їх мінімізації.

Бібліографія

- Бауман, З., Донскіс, Л. (2014) Моральна сліпота. Втрата чутливості у плинній сучасності / пер. з англ. О. Буценка. К.: Дух і літера.
- Бухарестская Декларация по этическим ценностям и принципам высшего образования в Европейском регионе (2004) Бухарест, 2-5 сентября 2004 <https://docplayer.ru/36182114-Buharestskaya-deklaraciya-eticheskikh-cennostey-i-principov-vysshego-obrazovaniya-v-evrope.html>
- Закон Про вищу освіту (2021) Документ 1556-VII, чинний. Редакція від 18.04.2021: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print>
- Закон України Про освіту (2021) Документ 2145-VIII, чинний. Редакція від 01.01.2021, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/print>
- Коллини, С. (2016) Зачем нужны университеты? / пер. с англ. Д. Кралечкина. М.: Издательский дом Высшей школы экономики.
- Маслікова, І.І. (2018) У пошуках спільного блага: етичні колізії соціальних практик. Монографія. К.: Вид. «Міленіум»
- Наказ МОН України № 600 (2016) від 01 червня 2016 <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-vnesennya-zmin-do-nakazu-ministerstva-osviti-i-nauki-vid-01062016-600>

- Николаев, Е. (2021) Як посилити політику доброчесності ЗВО? *Академічна доброчесність. Інформаційний бюлетень*. Випуск №12 <https://academiq.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/Integrity-bulletin-12.pdf>
- Николос, Т. (2019) Смерть экспертизы: как интернет убивает научные знания. К.: Форс Україна
- Нуссбаум, М. (2014) Не ради прибыли. Зачем демократии нужны гуманитарные науки / пер. с англ. М. Бендет; под науч. ред. А. Смирнова. М.: Изд. дом Высшей школы экономики
- Проект AcademIQ (2021) «Ініціатива академічної доброчесності та якості освіти» <https://academiq.org.ua/pro-proekt/>
- Сацук, В. (2017) Академічна доброчесність: міфічна концепція чи дієвий інструмент забезпечення якості вищої освіти? <https://saiup.org.ua/novyny/akademichna-dobrochesnist-mifichna-kontseptsiya-chy-diyevyj-kontsept/>
- Aldosemani, T.I. (2020) Towards Ethically Responsive Online Education: Variables and Strategies from Educators' Perspective *Journal of Education and Learning*; Vol. 9, No. 1 pp. 79-86.
- Brown, T. (2008) Ethics in eLearning Workshop for Net Business Ethics <http://www.gsim.aoyama.ac.jp/ORC/iBiZ2008/papers/Brown.pdf>
- Crawford, R. (2013). The ICT teachers' handbook: Teaching, learning and managing ICT in the secondary school (2nd ed.). London, UK: Routledge
- Global Education Monitoring Report (2021) Офіційний сайт Всесвітніх доповідей з моніторингу освіти <https://en.unesco.org/gem-report/>
- Hart (2006). How should colleges prepare students to succeed in today's global economy? www.aacu.org/leap/documents/Re8097abcombined.pdf
- International Center for Academic Integrity [ICAI]. (2021). The Fundamental Values of Academic Integrity. (3rd ed.). www.academicintegrity.org/the-fundamental-values-of-academic-integrity
- Lin, H. (2007). The ethics of instructional technology: Issues and coping strategies experienced by professional technologists in design and training situations in higher education. *Educational Technology Research and Development*, 55(5), 411-437. <https://doi.org/10.1007/s11423-006-9029-y>
- Maramark, S. & Maline, M. B. (1993) Academic Dishonesty Among College Students. *Issues in Education*. Washington: Office of Educational Research and Improvement <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED360903.pdf>
- Miller S. (2010) The moral foundations of social institutions: a philosophical study. New York: Cambridge University Press.
- Mseidein, T.A. & Mahasneh O. (2020) Awareness of Ethical Issues when using an e-Learning System *International Journal of Advanced Computer Science and Applications(IJACSA)*, Volume 11 Issue 1. pp. 128-131.
- Schrock, K. (2013). The five W's of web site evaluation. www.schrockguide.net/information-literacy.html
- Williams J. (1999) *Brave New University College English*. Vol. 61, No. 6 (Jul.). pp. 742-751.

PURPOSES AND VALUES OF A CONTEMPORARY UNIVERSITY: CHALLENGES OF ACADEMIC INTEGRITY IN THE CONTEXT OF ONLINE LEARNING

Iryna Maslikova, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor, Head of Ethics, Aesthetics and Cultural Studies Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0001-9463-5223>
e-mail: i.i.maslikova@gmail.com

Abstract

The paper presents the results of a study of the moral problems of online learning in higher education. Analysis of the trend of contemporary universities determined positive and negative influence on the participants of educational and scientific activities and society in general. The purpose of a contemporary univer-

city is to preserve, produce, and disseminate knowledge and educate independent, critical and responsible citizens. Academic freedom and academic integrity are defined as the core values of today's higher education. The presented results of the survey of students and teachers from the Taras Shevchenko National University of Kyiv on certain issues of academic integrity (2020-2021) revealed an asymmetry between the teachers and the students in the attitude to the violation of academic integrity. It was recorded that the level of awareness of ethics among the students is inadequate. Ways to address the moral issues of the educational process and online learning are associated with technical and institutional decisions on the implementation of academic integrity policies and raising the level of ethical awareness of all participants in the educational process, and expanding the role of the humanities. The author believes that philosophy and ethics can develop critical thinking and form a moral consciousness of students, a sense of personal responsibility for their actions.

Keywords: academic integrity; contemporary university; values; freedom; responsibility; ethics; Humanities.

Received: December 14, 2020

Approved for printing: February 22, 2021

Published: February 26, 2021

Maslikova I., (2021). Purposes and values of a contemporary university: challenges of academic integrity in the context of online learning. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Philosophy*, 1(4), 23-41. <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2021/4-3/12>